

Johan, häradshövding, jordadrott

Johan blev student i Lund 1737 och därefter auskultant i Göta hovrätt och slutligen häradshövding i Norra och Södra Vedbo härad. Han ägde så småningom 36 mantal, bl a säterierna och gårdarna Edshult, Qvensås, Ed i Sund, del i Eksjö Hofgård, Fredriksbergs koppargruva samt Gravendal i Grängesberg, Johannisberg, Fagerhult m fl gårdar i Flisby socken.

Om Johans förmåga att "Skaffa sig gårdar" skriver Malin Mattson i sin bok "I Ydre på 1800-talet", (1932). "Ryttmästare Carl Leonard Drake ... var en släter hushållare som låg i ständiga processer om alla sina gårdar. Häradshövdingen Johan Key på Qvensås vid Eksjö förde hans talan. Förhandlingarna drogo ut i många år och kostade Drake orimligt mycket - ja, så mycket att han och hans arvingar ej hade råd att behålla Ed. Dessutom var han skyldig Key en så stor summa att denna gottgjorde sig med att behålla Ed med underlydande gårdar."

Johan var gift med Margareta Wiesel vars far var häradshövdingen i Norra och Södra Vedbo Harald Wiesel. Släktnamnet Wiesel kommer från Wislanda socken i Småland.

Johans och Fredriks försök att bli introducerade på riddarhuset har tidigare omnämnts. Här följer en fullständigare redogörelse för dessa aktstycken.

Den 1 oktober 1771 anhöll Johan Keij att vid konung Gustav III förestående kröning bli benådad med adelskap. Han åberopade dels en bifogad meritlista dels vissa intyg att han skulle tillhöra en adlig skotsk släkt.

Intygen hade följande lydelse:

"I. Undertecknad intygar härmed, at jag, under min upväxt, ofta gånger hörde Herr Häradshövdingen Johan Keijs kiära Fader Moder, (Elisabeth Henriksdotter Pihlman), som var min salig kiära moders moster berätta, at hennes afledne man Lieutenanten Keij, var son, af öfverstelieutenanten Keij, som härstammade af skotsk adelig familie, som jag, på mitt siuttijonde tredie ålders år kan tryggeligen intyga.

Carlsrona, den 27. januarij 1766.

G.Ad. Mittler

Att CammarRådet, välädle Herr G.A.Mittler, detta med sundt förnuft, egenhändigt underskrifvit, sådant varder, härmed intygat.

Carlsrona ut supra

M.J. Elers
Stads Secreterare."

Här återkommer namnet Mittler. En av de båda, som hade fullmakt att på Elisabeth Hindrichsdotter Keijs vägnar bevaka hennes besvär med bonden Pähns Olson om frälsehemmanet Wijntorp hette Jacob Mitler och kan möjligen vara far till G.Ad. Mittler. Elisabeth Keij var i så fall syster till Jacob Mittlers svärmor.

Det andra intyget lyder:

"II. At Häradshövdingen Herr Johan Keij och thes broder Vice häradshövdingen Herr Fredric Keij härstamma från skotska adeliga familien Keij, är mig noga kunnigt, hålst theras faderfader Lieutnanten Fredrich Keij, uti mina yngre år hos mina kiära föräldrar aflidit, här på Kunhult, år 1686 eller 1687 och thes fader, var öfverste, Lieutnanten Keij, hvilken först inkommit här i riket från Skottland, och var af adeliga familien Keij därstädes. Hvilket alt härmdelst, med all vishet och under edelig förbindelse och med god eftertanka intygas. på mitt nittijonde åhrs ålder.

Kunhult den 7. decembris 1764

Magdalena Ehrenbielke L: S:

Att välborna fru Secreterskan Ehrenbielcke, oaktat des höga ålder, äger fullkomlig krops och sinnes styrcka, samt med redig eftertancka, thenna attest utgifvit och egenhändigt underskrifvit, bevittna, ut supra

Nils Åkerman Jonas Lagerdahl."

Tydiligen ville man ha intyget ytterligare bestyrkt ty sedan följer:

"År 1765 den 25. februari, voro undertecknade efter anmodan, på säteriet Kunhult, at låta Secreterskan Välborna fru Magdalena Ehrenbielke, beediga then attest, hon under den 7. de Decembris 1764 utgifvit och här ofvan står, om Herr Häradshöfdingen, Johan Keijs och thes broders, Herr vice Häradshöfdingen Fredrich Keijs härstammande, från skotska adeliga familien Keij och aflade bemälte fru liflig ed, med hand å bok, samt ord från ord ärkiände attestens riktighet, ock thet med sundt förnuft och god eftertanka, oagtadt merbemälte fru, redan är öfver nittio åhr gammal.

Ut supra

B. Bergander
Rådman i Ekesid
L: S:

Jacob Stork
Not.Civit:s Ekesidensis
L: S:"

Det tredje intyget lyder:

"III. Utdrag utur skottska adeliga Matriculen:

The name of Keij or Caij in Sir George Mackenzijs Heraldry argent, a bend sinistre sable, between an annulet in chief gules, and a grifons head erased in base, and of the second in his Beek a Keij axure. Fig 23.plat V."

Sedan följer en beskrivning av släkten Vestons vapen, anledningen härtill är oklar. Den inlämnade översättningen löd:

Namnet utaf Keij eller Caij, uti Herr Georg Mackenziis vapenregister, är silfvergrund, med en bögd afvog sabel], emellan en ring, af then yppersta röda färg och ett griphuvud upstigandes af en grund, och för det andra, uti sin näbb en himmelsblå nyckel, som synes uppå den 23 figureplåten litt V."

Kanslirådet Heland har sedan uppdragit åt någon tjänsteman att ge sitt omdöme om denna ansökan inför föredragningen för kungen.

Denne skriver:

"Jag har på Herr Cansellie Rådets anmodan examinerat H:r Keijs underdåniga ansökning om Adelskap. Det är svårt at yttra sig något vist om sådane utländske slægter, som i flere generationer tient här i riket, men icke conserverat någre authentiqve documenter ifrån förfädren. Alt hvad jag kan säga, är at fru Ehrenbielckes besvurna attest synes nog omständig och betydande, och dertil bör jag lägga at i Scotland verkeligen florerat en adelig ätt under namn af Kaij eller Caij . . .

Vid kontroll av det heraldiska intyget har någon - troligen samme tjänsteman - anmärkt "Afskriften som är tagen ur Alexander Nisbets system af Heraldrij in folio af år 1722 på 107 är oricktig och vitieuse: öfversättningen ridicule och applicationen absurde. Kaij eller Caij heter den til exempel tagne famillien och icke Keij..."

Utredningen fortsätter: "...så at nog har Kongl. Nåd rum til adelskaps beviljande på dessa skålen, när verkeliga förtienster tillika blifva andragne. Likväl om det händer så är ändå bättre, at i en Diplome gå naturalizations åberopande förbi emedan vid ordet naturalisations anförande, väntas det, at härkomst med vapen och genealogie bordt vara documenterad.

Förbliver etc ...

Mac Key har Notarius publicus avskrift av dessa handlingar från riksarkivet.
(Genealogica no 112 af Tilas).

Det blev nu inget adelskap trots att häradshövdingarnas meritlistor tydligen kunde motiverat det. Åberopandet av den skotska härstamningen var i varje fall otillfredsställande. För den store jordadrotten Johan hade ett adelskap med alla dess fördelar beträffande skatter och rusthåll varit särskilt värdefullt.

Johan och Fredrik framhöll vid flera tillfällen sin skotska härkomst även om den enligt Kungl Majt:s utlåtande icke var tillräckligt dokumenterad. Sålunda har det redan före nyssnämnda ansökan stått en notis i Stockholms Post Tidningar n:o 84 den 21 oktober 1770: .."ibland Notificationerne. I anledning af Kong]. Cancellie Collegij aflåtnes skrifvelse under den 21. Mastij 1764 gifves vid handen, att häradshöfvingarne Johan och Fredrich Keij härstamma af Skotska adeliga Familien vid samma namn".

Under hänvisning till denna notis angavs i ett följande nr 86 att "..Högbem.te Kongl, Collegij skrifvelse är et Circulaire til samtliga Riksens Hofrätter med de öfrige Kongl. Collegierne, och innehåller icke et ord om Herrar Keijs adelskap utan nämner allenast i gemen om dem, som fullleligen intygeat, och bevist sig härstamma ifrån Utrikes adeliga ätter: hvartil altså fordras mera än en sielfbehagelig notification, innan samma skrifvelse äger rum."

Edshults säteri, som Johan inköpte, har givit släktgrenen sitt namn. Edshult gick sedan i arv till den äldste sonen Jacob Magnus och hans äldste son Carl Johan. Carl Johans och Louise af Buréns dotter Lovisa Ulrika (Mana) gifte sig sedermera med brukspatronen Carl Pontus af Burén på Flemminge gård vilken från 1881 ägde Edshult varvid säteriet försvann ur slakten Keys ägo.



Trakten kring Edshult



Edshults säteri

Edshult är ett gammalt folkungagods. Första gången godsets namn nämnes i urkunderna är under 1300-talet. Vid arvskiftet efter Knut Jonsson (Lejonörn), som var gift med Katarina av folkungaätten, moster till den Heliga Birgitta, skiftades gården förmodligen ut till de i bygden verksamma sönerna Birger och Magnus Knutsson. Den senare torde ha skänkt gården i morgongåva till sin hustru i andra giftet Helga Bengtsdoter, änka efter lagmannen Sune Jonsson (båt). Magnus Knutsson dog omkring 1370.

Under 1600-talet ägdes säteriet bl a av Axel Oxenstierna och av familjerna Lewenhaupt och Cruus. I mitten på 1700-talet ägdes det av major Eric Julius Cederhielm och måhända var det av honom som Johan köpte godset.

Sedermera har godset ägts av Bjugert. En notis i Smålandstidningen 20 mars 1964 angav att Edshults säteri sålts för närmare en miljon till Torsten Örneberg, gårdens storlek angavs till 700 tunnland. Senare lär det ha förvärvats av pingströrelsen.



Edshults säteri från den gamla kyrkogården

Edshult ansågs under 1800-talet vara en av de bättre och vackrare gårdarna i länet. Säteriet har ".. en vacker trädgård, goda ägor och förmånligt fiske." (Geografiskt lexikon 1859). Några hundra meter nedanför gårdsbyggnaden ligger, i en tidigare vik av sjön Solgen ruinerna av Edshult forna försvarsborg. En gårdskyrka byggdes på Edshults säteris ägor sannolikt på 1400-talet möjligen tidigare. Dess dystra öde skall jag behandla senare.

Johan lär ha trivts bättre på Qvensås än på Edshult. Qvensås övertog han i slutet på 1730-talet och iståndsätte gården som då låg helt i lägervall. Även Qvensås är ett gammalt frälsesäter. "Gården har goda och väl odlade ägor, gott bete och behövlig skog. Bevilningsvärdet var 1862 50 000 riksdaler Banco (geografiskt lexikon).



Qvensås

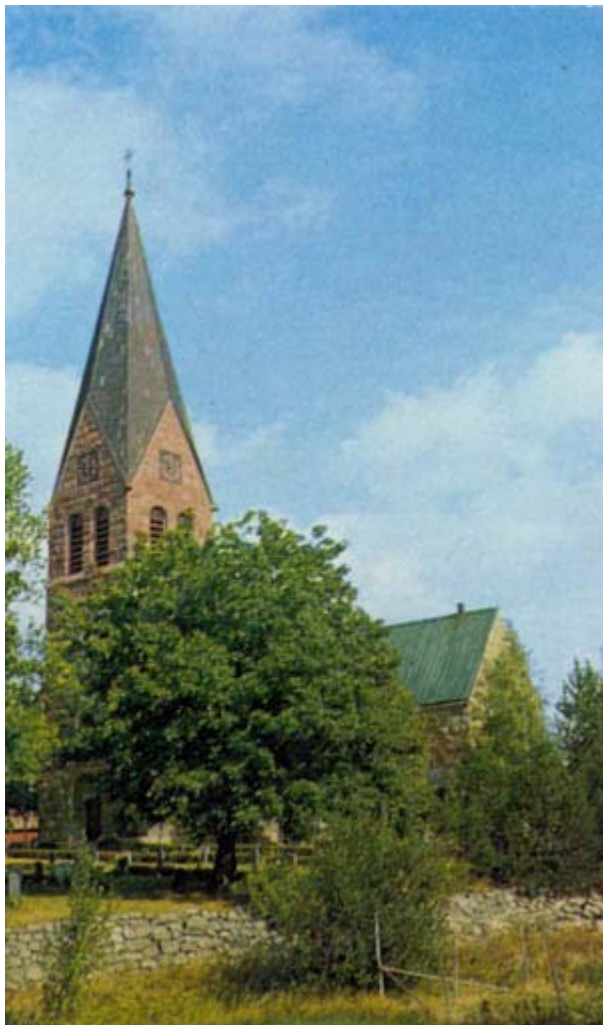


Utsikt från Qvensås

Johans dotter Christina, gift Kinberg, ärvde Qvensås varvid denna gård gick ur släkten. Sedermera har den haft flera ägare. Numera ägs gården av familjen Lindström. Fadern, tidigare världsmästare i spjutkastning och ordförande i Jönköpings läns hushållningssällskap, omkom vid en ridolycka under 50-talet. På Qvensås ägor strax öster om gården ligger ett av landets nordligaste bokbestånd. Utsikten från Qvensås

mot Eksjö är magnifik.

Johan bodde vid sin död på svärfaderns gård Grimstorp, enligt uppgift belägen i Lommaryds socken men detta har jag inte kunnat bekräfta. Såväl han som hans maka Christina Wiesel äro begravda i Lommaryds gamla kyrka.



Lommaryds kyrka

Vid restaureringen av kyrkan 1890 återfanns deras gravplats varvid namnplåtarna på kistorna blev tillvaratagna. De sändes 1933 till Mac Key, som samma år emellertid besökte kyrkan och återlämnade desamma. Då jag 1963 besökte Lommaryds prästgård förvarades i varje fall plåten från Johans kista i kyrkoherdens kassaskåp i avvaktan på kyrkorådets beslut hur man skulle förfara. Sedermera har de placerats på pelare i kyrkan.

På namnplåtarna står:

"Detta Hus Förwarar Till Dess Dom-Basunen Höres Stoftet Af Wälädla Fru Häradshövdingskan Christina Maria Key Född Wiesel.

Skaparens Tjenarinna Nästans Hugnad Kär Maka Huld Moder Blid HusFru Uprichtig Wän. Sök Dess Like Sitt Kön Ett Wärdigt Mönster Och Dig Wandrings Man Om Du Will Ett Lysande Efterdöme. Född 18 Mars 1721 Död d. 10. December 1765".

"Johan Key Född d. 3dje Martii 1718 Härads Höfding öfver Norra och Södra Wedbo Samt Wista Härader 1747. Död I Tjensten d. 7. Februari 1789. Den som med ära Fyllt sitt lopp, I Döden har sitt säkra hopp".

Viggo Key, som studerat arvs-kifteshandlingarna efter Johan Key, skriver i sina anteckningar:

"Han (Johan) hade under sin långa levnad haft tid och tillfälle att samla herresäten och gårdar. Med goda kunskaper och vidsträckt erfarenhet hade han förkovrat och förbättrat lantbruket, inte endast på sina egna gårdar utan försökt att i tal och skrift väcka allmogens intresse och öka deras färdigheter.



Åstrands gård Åsa

Carl Åstrand från Åsa hade varit Johans hjälp och förtroendemän under många år och av alla böcker och anteckningar framgår hur han bokfört och sammanfört det stora husets ekonomi. Dessa handlingar förvarades ännu 1919 på Eds säteri, som ägs av slakten Åstrand.

1789 skedde arvsförfogandet efter Johan Key. Den 17 juli samlades arvingarna på Qvensås under Carl Åstrands ledning. Carl Åstrand gifte sig sedermera, 1790, med Ulla Key. De bosatte sig på Ed vilken Ulla jämte gårdarna Opreda och Nyckelberg fick på sin arvslott.



Ed



Oppreda

Närvarande vid arvsfiktet var: Löjtnanerna Jacob Magnus och Hans Henrik, dottern Christina Margareta och hennes man löjtnanten Nils Henrik Kinberg, dottern Charlotta Gustava och hennes man Nils Sabelfeldt och döttrarna Johanna Maria, sedermera gift Stjernspets och Elisabeth Ulrika , sedermera gift med Carl Åstrand samt barnens farbror

Fredrik Key (Windögrenen), som åtagit sig att bevaka de omyndiga barnens rätt.

Ur bouppteckningen, såsom Viggo antecknat den, har jag hämtat följande:

Bouppteckningen är mycket omfattande och boets tillgångar stora. Bara vagnparken med Calaiger och sju glasvagn vittnar om att det var en jordadrott som gått hädan. Kreaturen utgjordes av 45 oxar, 97 kor, 6 hästar och 19 höns, huvuddelen av djuren funnos på Edshult och Östraby. Johans vapen, jaktvapen, pistoler och värjor med silverfästen hängde på Qvensås och i lilla förmaket på Qvensås hängde ett porträtt av Greve Per Brahe. Garderober innehöll bl a en scharlakansröd frack, jacka och skärp, flera par byxor av sidentyg, svart sammetsklädning med förgyllda knappar, en klädning av grått corderoy och en med brunrandiga byxor, därutöver en mängd plagg, rockar och byxor, surtouter, saffiansskor, kråsskjortor med pipmanschetter. "Salig Herr Hărădshöfdingens Portrait" finnes även med "infattat i förgylld silferring".



Östraby

Bouppteckningen omfattar en imponerande mängd silverpjäser och bordssilver. Den värdefullaste pjäsen synes ha varit en kaffekanna på 55 lod, vilken i arvet tillföll sonen Jacob Magnus

På Qvensås fanns silverföremål till en vikt av 455 lod och på Edshult 120 lod. Även glas fanns det gott om men tenn synes ha varit mera i bruk än porslin. Porslin hade sannolikt icke hunnit bli så allmänt i Vedbotrakten. Enstaka pjäser såsom punschbålar och spillkum i porslin funnos dock. Tallrikar, fat, soppskålar, ljusstakar, allt var i tenn.

Tre sängvärmare i mässing redovisas. En del möbler var sannolikt värdefulla, bland andra omnämnes ett "svart laquerat chinesisiskt thebord förgyllt utomkring". Av möbler redovisas bland annat på Qvensås ett dussin stolar "brunmålade med blått öfverdrag", ett dussin "på öfvre salen" klädda med schagg och ett dussin med gula dynor och blårandigt överdrag. Således inget litet möblemang.

Gårdarna fördelades på följande sätt. Jacob Magnus ärvde Kianäs, Prestorp och Sutarp samt tillsammans med övriga syskon Edshult. Christina Kinberg fick Qvensås, Elisabeth Sabelfeldt Johannisberg, som sedan kom att återköpas av hennes brorson Henrik. Johanna Stiernspets ärvde olika hemman i Edshult och Melby, Ulla Åstrand ärvde

Oppreda, Nyckelberg och Eds gårdar och Hans Henric östraby. I nästa generation återfanns endast Edshult och de gårdar Jacob Magnus ärvde i slakten Keys ägo.



Målen, numera spannmålsbod

Hans Henrik köpte sedermera Målen söder om Solberga, där han levde till sin död 23 december 1831. Det var han som kallade sig von Key. Han blev sergeant vid Södermanlands regemente 1773, transporterades till Jönköpings regemente som fältväbel och blev fänrik utan lön samt erhöll löjtnants avsked. Hans Henrik, som var ogift, hade en dotter Christina (1799-1885), vilken omhändertogs av farfadern, uppfostrades i Hans Henriks föräldrahem och erhöll farmoderns namn, Wiesel. Sedermera (1820) gifte sig flickan med hattmakaren i Eksjö, Johan Gustaf Bolling (1792-1848). Enligt bouppteckningen efter Hans Henrik har han insatt sitt barn som arvinge "att vid hans död all kvarlämnade lösören överlämnas till hattmakare Johan Gustaf Bolling och hans maka Christina född Wiesel".

Makarna Bolling efterlämnade nio barn. Nils Giöbel, gift med Stina Key, och vars mor var född Bolling, härstammar i rätt nedstigande led från hattmakarfamiljen i Eksjö.